

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО КАПІТАЛУ ФІНАНСОВО- ПРОМИСЛОВИХ ГРУП

В. П. ЛЕЩУК, доктор економічних наук

(Луцька філія Тернопільського національного економічного університету)

Анотація. У статті досліджуються питання, що стосуються формування методологічних підходів до дослідження фінансового капіталу фінансово-промислових груп із урахуванням як його сутності та особливостей функціонування, так і особливостей створення та діяльності інтегрованих структур бізнесу.

Ключові слова: фінансовий капітал, інтегрована структура бізнесу, фінансово-промислова група, методологія дослідження, економічна система.

Фінансовий капітал у процесі еволюції економічних систем набув властивостей, що характеризують його як обов'язкову умову ефективного функціонування і невід'ємну складову сучасної економіки. Фінансовий капітал фінансово-промислових груп має свої особливості, які визначаються специфікою формування та використання, що зумовлює необхідність розробки специфічних методологічних підходів до його дослідження. Використовуючи їх, можливо не тільки зрозуміти сутність і зміст фінансового капіталу фінансово-промислових груп, але і забезпечити ефективно його використання, окреслити перспективи та напрями розвитку, враховуючи тенденції у розвитку національної та світової економіки.

Питання, пов'язані з дослідженням сутності та значення фінансового капіталу як конкретної економічної категорії, діяльності різних інтегрованих структур бізнесу, у тому числі й фінансово-промислових груп, висвітлені у широкому колі наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених-економістів. Серед них можна відмітити праці Р. Гільфердінга, Дж. М. Кейнса, Й. Шумпетера, І. Бланка, Ю. Воробйова, С. Мочерного, Є. Слуцького, В. Сторонянської, М. Кизими, М. Крупки, О. Кузьміна, Л. Федулової, І. Бернара, Р. Дорнбуша та ін. Разом із тим, питанням, що стосуються обґрунтування методологічних підходів

до вивчення фінансового капіталу фінансово-промислових груп приділяється не достатньо, на нашу думку, уваги.

Метою статті є обґрунтування методичних підходів до вивчення фінансового капіталу фінансово-промислових груп із урахуванням особливостей його формування та використання.

Сьогодні в економіці більшості країн світу провідну роль відіграють не окремі суб'єкти господарювання, а їх об'єднання, тобто корпоративні структури певного типу. Порівняймо: обсяг продажу двох тисяч найбільших інтегрованих структур економічно розвинутих країн світу становив 19394,02 млрд дол, або 53,8 % обсягу світового ВВП [1, с. 37]. Фінансово-промислові групи забезпечують оптимальне поєднання ринкових механізмів, оскільки самі є їх результатом, із певними адміністративними важелями впливу, оскільки діють у рамках конкретних національних економік. Їх створення і функціонування має ряд переваг, серед яких те, що забезпечується надходження інвестиційних ресурсів в окремі галузі економіки, що, в свою чергу, сприятиме їх інноваційному розвитку; створюються умови для розвитку внутрішнього ринку країни; забезпечується інтеграція національної економіки до світової на рівних умовах; створюються умови для розвитку конкуренції на внутрішньому ринку; забезпечується протидія ство-

ренню монопольних структур на внутрішньому ринку, поглинанню малих і середніх фірм великими навіть тоді, коли вони могли успішно функціонувати на ринку; створюються умови для реальної підтримки державою товаровиробника, а не розпорошування наявних фінансових, матеріальних та інших ресурсів; потреби реального сектора економіки будуть у повній мірі забезпечені необхідними фінансовими ресурсами; знижується рівень тінізації економіки; скорочуються адміністративні обмеження, що, в свою чергу, дасть можливість розробити оптимальні важелі з регулювання економічної системи.

Фінансово-промислова група – це горизонтально інтегрована структура бізнесу, яка створюється шляхом об'єднання капіталів фінансово-кредитних установ і промислових підприємств, а також підприємств, що забезпечують їх ефективну діяльність, координацію спільного його використання з метою досягнення наперед визначених результатів. З метою забезпечення діяльності групи формується об'єднаний фінансовий капітал учасників групи, який виокремлюють суб'єкти господарювання, що об'єднуються на договірних умовах із метою реалізації інвестиційних та інших проектів, підвищення ефективності фінансових і виробничих операцій і отримання максимального доходу як групи загалом, так і окремих її учасників.

Ураховуючи сутність фінансово-промислових груп, значення, особливості формування та використання їх фінансового капіталу, слід будувати теоретико-методологічні підходи до його дослідження. Перш за все необхідно враховувати те, що він (фінансовий капітал) знаходиться у процесі постійного кругообігу, а самі групи для збереження позицій на ринку в умовах конкуренції, забезпечення ефективного використання фінансового капіталу, повинні знаходитись у процесі постійного розвитку (еволюції), тобто у «...процесі зміни, розвитку кого-, чого-небудь», тобто «...розвиватись еволюційним шляхом.» [2, с. 254]. Еволюція фінансово-промислових груп як конкретного суб'єкта господарювання – це підвищення їх складності, покращення пристосування до зовнішніх умов, збільшення масштабів їх діяльності (збільшення кількості

членів системи, величини її фінансового капіталу, зростання обсягів виробництва та реалізації продукції тощо), якісні зміни у формуванні та використанні фінансового капіталу, соціальні зміни. Водночас еволюція фінансового капіталу групи характеризується певними особливостями, серед яких зміни у його функціонуванні можуть мати і зворотний характер (коли зміни не забезпечили досягнення бажаного результату); відсутність закономірностей може призвести до результатів, які будуть мати негативне значення як для групи загалом, так і для окремих її членів; за відсутності наперед визначеного напрямку розвитку позитивний характер окремих міроприємств не буде накопичуватись, а розвиток, загалом, втрачає характер єдиної, взаємозалежної від окремих елементів лінії. Її результатом є зміни у складі та структурі фінансового капіталу, які, у свою чергу, зумовлюють зміну якісних і кількісних параметрів функціонування як групи загалом, так і її окремих членів. Безумовно, цей зв'язок є зворотним: зміни, що проходять у групі, впливають на параметри її фінансового капіталу.

Основною метою формування фінансового капіталу ФПГ є реалізація у її рамках конкретних інвестиційних проектів, що необхідно враховувати при визначенні методологічних підходів до його дослідження. Дж. Доунс та Гудман Дж. Еліот визначають інвестиції як «...використання капіталу з метою отримання додаткових коштів або шляхом вкладень у прибутковий підприємства або за допомогою участі в ризиковому проекті, спрямованому на отримання прибутку» [3, с. 238–239]. Подібні підходи до трактування сутності інвестицій і у багатьох вітчизняних науковців [4, с. 600]. Загалом, інвестиції є не технічним або технологічним, а, швидше, економічним процесом [5, с. 67]. Під час реалізації інвестицій необхідно звертати увагу на їх новизну. Ті інвестиції, які були в українській економіці, здебільшого не мали інноваційного змісту, для якого, як справедливо відзначає М. Крупка, «...характерний високий рівень розвитку освіти й науки, особливо прикладної, науково-дослідних робіт і конструкторських розробок, які мають сприятливе економічне середовище для реалізації тощо» [6, с. 17–18]. Інновація є ма-

теріальним результатом, отриманим від вкладення капіталу в нову техніку і технологію, в нові форми організації праці, обслуговування, управління тощо. Саме з такого погляду розглядаються інновації в сучасній економічній літературі [4, с. 603; 7, с. 47].

У ході формування методологічних підходів дослідження використання фінансового капіталу у процесі забезпечення інвестиційних потреб групи необхідно враховувати те, що низька їх ефективність обумовлюється рядом причин, зокрема відсутність практичних дій щодо усунення недоліків в організації інвестиційної діяльності; велика кількість науково-технічних програм, які фактично не тільки не визнають конкретного напрямку інвестиційного розвитку, а й дезорганізують розвиток національної економіки; інновації повинні орієнтуватись не на пропозицію і попит, які існують на даний момент, а випереджати рівень розвитку економіки, який склався на даний час; надмірна зарегульованість механізму фінансування інновацій.

Разом із тим, у процесі дослідження необхідно враховувати і ряд інших особливостей. Перш за все вони зумовлені тим, що фінансово-промислова група являє собою певну економічну систему, яка, у свою чергу, діє у рамках економічної системи держави, що у тій або тій мірі інтегрована до світової економічної системи і розвивається під її впливом. І особливий вплив на їх розвиток чинять кризові явища, тобто періоди економічної нерівноваги, коли «...економічна система закономірно розвивається, переходячи від макроекономічного рівноважного стану до нерівноважного» [8, с. 24]. Саме тому необхідно враховувати те, що фінансовий капітал функціонує у рамках цілком конкретної економічної системи, формується для забезпечення її потреб і змінюється під впливом еволюції цієї системи. І будь-які події як у розвитку економічної системи, так і фінансового капіталу в ринкових умовах не є випадковими, а обумовлюються цілком конкретними подіями і ми «...повинні спробувати пояснити фундаментальне явище, відволікаючись від випадкових подій» [9].

При визначенні методологічних підходів необхідно також враховувати і те, що фінансовий капітал групи функціонує у рамках рин-

кового середовища. В умовах ринку будь-яке підприємство є самостійним, але не повністю відособленим суб'єктом. Воно здійснює свою діяльність поруч і разом з іншими підприємствами знаходиться з ними у тісних (у різній мірі) та активних взаємовідносинах (взаємозв'язку). Сукупність підприємств утворюють економічну систему, у якій окреме підприємство є елементом цієї системи. Кожне підприємство веде конкурентну боротьбу і відносини, які складаються з іншими підприємствами, в умовах ринку мають, швидше, не партнерський, а конкурентний характер. Хоча вони і мають певні елементи співробітництва, але у більшій мірі вони характеризуються як відносини суперництва та конкурентної боротьби. Конкуренція, викликаючи загальне напруження економічної системи, ставить для кожного із її елементів певні обмеження і конкретні орієнтири діяльності в умовах ринку. Діяльність підприємства є результатом не тільки його власної ініціативи, але й ініціативи всієї сукупності підприємств, тобто всієї економічної системи, що є середовищем для діяльності окремих суб'єктів господарювання. Трактують економічну систему як сукупності окремих підприємств є дещо спрощеним, оскільки в реальних умовах це більш складне явище.

Фінансово-промислова група як економічна система певної складності ані у момент її створення, ані на певних етапах функціонування не може бути повністю збалансованою. Це зумовлено тим, що для будь-якої виробничої системи особливо важливим є формування чітких співвідношень між її членами. Забезпечення збалансованої діяльності групи загалом призводить до обмеження господарської діяльності окремих її членів. Певні елементи несвободи лежать в основі побудови будь-якого господарського механізму: господарська свобода не означає довільного та хаотичного ведення господарської діяльності. Саме це приводить до визнання необхідності запровадження певного регулювання, що, у свою чергу зумовлює запровадження та розвиток регульованої конкуренції на ринку. У рамках фінансово-промислової групи прояви цього мають певні особливості. Вступаючи до складу групи, підприємство припиняє на певний

час бути конкурентом для інших учасників групи через обмеження власних конкурентних можливостей. Воно починає вести, з одного боку, узгоджену з іншими членами групи конкурентну боротьбу, а з іншого – опосередковану конкурентну боротьбу між собою. Це твердження справедливе лише тоді, коли угода про створення інтегрованого економічного об'єднання носить такий характер, що може скоригувати процес господарювання окремих її членів. В ринкових умовах розвиваючи економічну свободу, виникає необхідність упровадити елементи господарської несвободи.

При розробці методології дослідження фінансового капіталу фінансово-промислової групи необхідно особливу увагу звернути на оптимальне його формування та використання. Її досягнення призводить до підтримки рівноваги у діяльності групи загалом, а значить, – досягнення наперед визначених цілей створення групи. Для цього на практиці необхідно дотримуватися положень про те, що метою ведення господарської діяльності в рамках групи вже не може бути організація простого виробничого процесу, а організація оптимальних, збалансованих у рамках групи виробничих процесів окремих її членів, які повинні бути організованими відповідно до потреб групи загалом; між метою створення групи та засобами досягнення цієї мети повинен бути сформований певний оптимум, що можливо лише за умови досягнення оптимальності в усіх аспектах діяльності групи; оптимізація затрат і результатів повинна забезпечувати ефективність діяльності групи загалом і окремих її членів; господарська ініціатива окремих членів групи повинна ґрунтуватися на формуванні оптимального капіталу групи, бути направлена на досягнення оптимального результату при забезпеченні економічності у діяльності групи; збалансованість у діяльності ФПГ стає метою і умовою господарювання, що забезпечує досягнення максимальних економічних результатів.

Методологічні основи дослідження фінансового капіталу фінансово-промислових груп повинні враховувати як загальні принципи економічної методології, так і особливості його формування та використання. У найбільшій мірі це стосується врахування особли-

востей тих етапів, які проходить фінансовий капітал у процесі своєї еволюції (розвитку), необхідно застосовувати специфічні способи, принципи, методи та засоби їх дослідження. В укрупненому вигляді ці етапи послідовно включають:

1) обґрунтування цілей, визначення учасників групи й окреслення на основі цього величини необхідного фінансового капіталу, способів і методів його формування та управління ним;

2) використання фінансового капіталу у процесі забезпечення інвестиційних потреб як групи загалом, так і окремих її членів;

3) оцінка фінансових результатів використання фінансового капіталу для групи загалом і окремих її членів, визначення механізму їх розподілу та подальшого використання;

4) у разі дефіциту фінансового капіталу на певних етапах створення та діяльності групи – визначення джерел і способів його залучення, формування необхідного механізму;

5) забезпечення конкурентоспроможності групи загалом і окремих її членів, окреслення напрямів розвитку фінансового капіталу, оптимізації його формування з урахуванням тих процесів, що проходять у розвитку як економічної системи загалом, так і в діяльності конкретної групи.

Кожен наступний етап є логічним продовженням попереднього, що зумовлюється еволюційністю у розвитку фінансового капіталу фінансово-промислових груп. Методологію його дослідження слід будувати не тільки на основі якісних параметрів, але й створювати можливість застосування кількісних показників, що забезпечує ефективне використання її положень у практиці формування та використання фінансового капіталу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кизим Н. А. Концентрация экономики и конкурентоспособность стран мира / Н. А. Кизим, В. М. Горбатов. – Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2005. – 216 с.

Kizim N. A. Kontsentratsiya ekonomiki i konkurentospromozhnost stran mira / N. A. Kizim, V. M. Gorbatov. – Harkov : ID «INZhEK», 2005. – 216 s.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
- Velikiy tлумachniy slovník suchasnoyi ukrayinskoyi movi / uklad. i golov. red. V. T. Busel. – Kiyiv ; Irpin : VTF «Perun», 2002. – 1440 s.
3. Доунс Дж. Финансово-инвестиционный словарь / Дж. Доунс, Дж. Элнот Гудман. – Москва : [б. и.], 1997. – 585 с.
- Douns Dzh. Finansovo-investitsionnyiy slovar / Dzh. Douns, Dzh. Elnot Gudman. – Moskva : [b. i.], 1997. – 585 s.
4. Кириченко О. А. Антикризисная инвестиционная политика Украины / О. А. Кириченко, О. І. Харченко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1 (103). – С. 64–74.
- Kirichenko O. A. Antikrizisna investitsiyna politika Ukrayini / O. A. Kirichenko, O. I. Harchenko // Aktualni problemi ekonomiki. – 2010. – № 1 (103). – S. 64–74.
5. Крупка М. І. Финансово-кредитный механизм инновационного развития экономики Украины / М. І. Крупка. – Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2001. – 608 с.
- Krupka M. I. Finansovo-kreditniy mehanizm innovatsiynogo rozvitku ekonomiki Ukrayini / M. I. Krupka. – Lviv : Vid. tsentr Lviv. nats. un-tu im. Ivana Franka, 2001. – 608 s.
6. Бланк И. А. Управление использованием капитала / И. А. Бланк. – Киев : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 656 с.
- Blank I. A. Upravlenie ispolzovaniem kapitala / I. A. Blank. – Kiev : Nika-Tsentr, Elga, 2002. – 656 s.
7. Паливода К. Капітальні інвестиції: фінансово-економічна сутність та форми прояву / К. Паливода // Банківська справа. – 2009. – № 3 (87). – С. 46–55.
- Palivoda K. Kapitalni investitsiyi: finansovo-ekonomichna sutnist ta formi proyavu / K. Palivoda // Bankivska sprava. – 2009. – № 3 (87). – S. 46–55.
8. Технологічні імперативи стратегії соціально-економічного розвитку України : монографія / Федулова Л. І., Бажал Ю. М., Осецький В. Л. та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – Київ, 2011. – 656 с.
- Tehnologichni imperativi strategiyi sotsialno-ekonomichnogo rozvitku Ukrayini : monografiya / Fedulova L. I., Bazhal Yu. M., Osetskiy V. L. ta in. ; za red. d-ra ekon. nauk, prof. L. I. Fedulovoyi ; NAN Ukrayini ; In-t ekon. ta prognozuv. – Kiyiv, 2011. – 656 s.
9. Haberler G. Money and Trade Cycle. – Gold and Monetary Stadilisanion. – Quiney Wright, ed Chicago: University of Chicago Press, 1932. – P. 118.

В. Ф. Лещук, доктор економічних наук (Луцький філіал Тернопільського національного економічного університету). *Методологічні підходи к дослідженню фінансового капітала фінансово-промислових груп*

Аннотація. В статті досліджуються питання формування методологічних підходів к дослідженню фінансового капітала фінансово-промислових груп з урахуванням як його сутності і особливостей функціонування, так і особливостей створення і діяльності інтегрованих структур бізнесу.

Ключові слова: фінансовий капітал, інтегрована структура бізнесу, фінансово-промислова група, методологія дослідження, економічна система.

V. Leshcuk, Dc. Econ. Sci. (Lutsk branch of Ternopil National Economic University). *Methodological principles of research of financial capital of financial and industrial groups.*

Summary. The article examines issues relating to formation of methodological approaches to the study of financial capital of financial-industrial groups with regard to its essence and peculiarities of functioning and characteristics and creation of integrated business structures.

Keywords: financial capital, integrated business structure, financial and industrial group, research methodology, economic system.